

Tvorbeni načini upravno-političnih in vojaških terminov v Vodnikovih Lublanskih novicah (1797)

Andreja Legan-Ravnikar

Razvoj slovenskega strokovnega jezika, ki se je začel s prvimi prevodi in priredbami poljudnostrokovnih in izobraževalnih del v 2. polovici 18. stoletja, je na več področjih povezan z imenom Valentina Vodnika. Prvi slovenski časnikar (Lublanske novice, 1797–1800) je namreč v netipični jezikovni zvrsti – publicistiki prvi v takem obsegu oblikoval upravno, politično in vojaško strokovno izrazje, upoštevajoč načela, ki so ostala aktualna do danes. Vodnik je vprašanje slovenskih ustreznic k nemškemu strokovnemu izrazju (večina člankov je prirejenih iz dunajskega časnika Wiener Zeitung) reševal na različne načine: črpal jih je iz predhodnih in sočasnih pisanih virov (področna terminologija), tvoril po pomenoslovnih, besedotvornih in skladenjskih tvorbenih načinih ali selektivno prevzemal iz tujih jezikov.

Development of Slovene technical (specialised) language, which began with the first translations of popular non-fiction and educational publications in the second half of the 18th century, is in several fields closely linked to the name of Valentin Vodnik. As the first Slovene journalist (Lublanske novice, 1797–1800) he made use of an atypical genre – journalistic texts – to create administrative, political and military terminology on principles that are still valid today. He formed Slovene equivalents for German terms (most of his articles were adapted from Vienna's Wiener Zeitung) in different ways: he found them in earlier or contemporary written sources (field terminology), he applied semantic, derivational and syntactic procedures or selectively borrowed them from other languages.

0.1 Namen pričujoče razprave¹ je prikazati izsek iz Vodnikovih prizadevanj normirati slovensko upravno-politično in vojaško izrazje v začetni fazi, ko je bilo najbolj aktualno vprašanje, katera načela upoštevati pri njegovem oblikovanju. Pesnik,

¹ Rezultati analize upravno-političnega in vojaškega strokovnega izrazja so povzeti po avtoričini magistrski nalogi, obranjeni maja 1996 na Filozofski fakulteti v Ljubljani: Valentin Vodnik – oblikovalec slovenske terminologije (Upravno-politična in vojaška terminologija, Lublanske novice 1797).

prevajalec, jezikoslovec in prvi slovenski časnikar Valentin Vodnik je dejansko prvi ustvarjalec slovenske terminologije različnih strokovnih področij (poleg upravne, politične in vojaške terminologije je soustvarjal bančniško, trgovsko, kmetijsko, slovnično, kuharsko, anatomsko izrazje), zato je osebnost, ki je v 18. stoletju s tega stališča vidno zaznamovala celotno obdobje razsvetljenstva na Slovenskem.

0.2 Iz rezultatov analize terminološkega gradiva iz prvega slovenskega (političnega) časnika *Lublanske novice* (1797)² sem izpeljala postopke tvorbe upravno-političnih in vojaških terminov; ob tem sem skušala dokazati, da oblikovanje izrazja večinoma ni potekalo stihijsko, temveč upošteva je tipične lastnosti terminološke leksike, ki vzdržijo tudi sodoben kritični pretres. Iz teoretičnih ekskurzov in konkretnih rešitev je razvidno, da se je Vodnik zavedal, da vsaka stroka uporablja posebno izrazje, ki je konstitutivna prvina strokovnega jezika.³ Zavzemal se je za izvorno slovensko strokovno izrazje, ki ga je treba poiskati med ljudstvom po slovenskih deželah (torej s terminologizacijo splošne leksike iz različnih narečij), ob upoštevanju načela razumljivosti (ozko narečnim besedam se je izogibal). Izbran strokovni izraz je moral ustrezati načelu motiviranosti, ki je v prid pomenski jasnosti, razpoznavnosti in lažji zapomnljivosti (npr. izraz iz splošnopomenovalnega besedišča je na podlagi podobnosti (metaforični prenos) uporabil za poimenovanje strokovnega pojma). Za poimenovanje novosti ali Slovincem neznanе predmetne oz. pojmovne strokovne vsebine »je snajo tę po unajnih jesikih imenvati, ako bi jo mi nemogli is ene slovenjke karjtiti.« (Vodnik 1799: 11). Če ustreznega izraza ni našel, je najprej upošteval »staroslovenski« jeziki in sodobne slovanske jezike (ruščino); izbiral je le tako izrazje, kjer je opazil vsaj navidezno motivacijo s slovensko besedo (ljudska etimologija).⁴ Na podlagi ustaljenosti (tradicije) in družbeno-političnih razmer se je Vodnik odločil upoštevati latinščino pri oblikovanju anatomskega izrazja, pretežno nemščino pri vojaškem in delno pri upravno-političnem izrazju (pritegnil je tudi

² Gradivo obsega približno 15.000 kartotečnih listkov, pripravljenih po metodi popolnega izpisa (fotokopije matric, izdelanih na podlagi fotografskih posnetkov s filma, ki ga hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša) iz vseh 103 številčk prvega letnika *Lublanskih novic*. Vodnik je *Lublanske novice* od vsih krajev celiga sveta začel izdajati 4. januarja 1797 na 8–10 straneh poltedensko, ob sredah in sobotah, od 30. junija 1798 do 27. decembra 1800 pa kot tednik. Zunanja podoba časnika je bila za tedanji čas stereotipna – po vzoru dunajskega *Wiener Zeitung*. Izvode tega časnika je dobival po pošti, izbiral zanimive novice, jih prevajal, prirejal in komentiral (dopisniška mreža je bila slabo razvita – občasne ustno sporočene novice iz Ljubljane in okolice). Prva dva letnika je ustvaril sam, spomladi 1798 pa je začela jezikovna izčiščenost in ustaljenost, značilna za Vodnika, upadati, še očitneje v 4. letniku, ko je skoraj vse pisanje in prevajanje za časnik prevzel Janez Sušnik (Dular: 1979).

³ O tem je Vodnik pisal v Predgovoru h *Kuharskim bukvam* (Vodnik: 1799, 1981); praktično pa jih je upošteval pri prevodih in priredbah poljudnostrokovnih in izobraževalnih priročnikov.

⁴ Konkretnе primere prevzetih jezikoslovnih terminov iz ruščine, pojasnjene z ljudsko etimologijo, navaja Marta Pirnat (1986: 106); razlaga, kako je Vodnik prevzeto besedo spravljal v zvezo z napačno slovensko podstavo po slušni podobnosti.

francoščino, kar je bila posledica aktualnih političnih in upravnih sprememb v Evropi konec 18. stoletja – meščanska revolucija, Napoleonove vojne). Kot naslednjo možnost je Vodnik predvidel novotvorjenko, pri kateri je skušal dosledno upoštevati izvirne slovenske besedotvorne zakonitosti. Derivacijska sposobnost terminov (ustvarjanje besednih družin) je zagotavljala sistemsko tvorjenost in sistematizacijo (povezanost v sistemsko celoto) strokovnega izrazja določenega področja. Zoper načelo o ustaljenosti rabe govori opazen delež sopomenskih terminov, ki se jih je Vodnik trudil – zaradi začetništva še ne dovolj uspešno – izogibati. Zavedal se je, da vsak termin vsebuje definirano pojmovno vsebino, ki je posledica dogovora oz. konvencije (prim. definicije ob uvajanju novotvorjenk in prevzetih terminov).⁵ Raziskovalni rezultati hkrati potrjujejo ugotovitve o začetkih sodobne funkcijsko-zvrstne diferenciranosti slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 18. stoletja,⁶ saj prav Vodnikove Novice dokazujejo usposobljenost jezika za dvojje novih področij rabe – slovenščine kot strokovnega in publicističnega jezika.

Vodnik se je pri svojem časninarskem delu, ki je največkrat pomenilo prevajanje in prirejanje člankov iz dunajskega časnika Wiener Zeitung, kaj hitro soočil z največjim problemom – kako v slovenski jezik prenesti strokovno izrazje.⁷ Glede na namen sporočanja in vsebino prispevkov je bilo to predvsem vojaško izrazje (prihod Napoleonovih čet v Ljubljano, osvajalne francoske vojne), upravno in politično izrazje (obveščanje o naglih političnih spremembah v Evropi in Habsburški monarhiji konec 18. stoletja, nova upravna ureditev). Obravnavana upravna terminologija zajema izrazje z vseh področij uprave: državne, deželne in mestne uprave, pravosodne, davčne, šolske, cerkvene in vojaške uprave, politična predvsem notranje- in zunanjepolitične zadeve (ker se področji uprave in politike marsikje prekrivata, sem njuno izrazoslovje obravnavala v skupni enoti). Izpričano vojaško strokovno izrazje se omejuje na poimenovanje predmetnosti in dejavnosti, povezanih z vojaškim življenjem – npr. vojaških enot in njenih pripadnikov, činov in redov vojske, vrst orožja, povelj in priseg (vojaška uprava sodi izven njenega okvira).

1 Odkod je Vodnik zajemal in kako je tvoril strokovno izrazje?

1.1 O predhodnem obstoju področne terminologije ni mogoče dvomiti, saj je zlasti pravosodna in davčna uprava segla do najnižjih plasti družbe; vojne so bile

⁵ O posebnih lastnostih terminološke leksike, ki je v nekaterih prvinah nasprotna splošni, pišejo tuji in domači strokovnjaki: v samostojnih izdajah (Danilenko 1977, Poštolškova 1983, Pediček 1990) in v razpravah, objavljenih predvsem v tematskih zbornikih Slovenski jezik v znanosti 1 (1986) in 2 (1989), Terminologija v znanosti (1984).

⁶ Pogorelec (1974: 17).

⁷ Od vseh funkcijskih zvrsti je prav publicistični jezik najbolj odprt za prvine drugih funkcijskih in socialnih zvrsti, tudi prvin poljudnostrokovnega jezika (potrjeno je strokovno izrazje, definicije) in posebej uradovnega jezika (npr. pravna in upravna terminologija, poimenovanje ustanov, listin, uradnih funkcij oseb, frazeologija). Gl. Dular (1975: 197–222; 1977: 59).

prav tako sestavni del človeške zgodovine. Posamezno izrazje najdemo že v liturgičnih besedilih iz 16. stoletja in v rokopisnih slovarjih (npr. v obsežnem Hipolitovem rokopisnem slovarju *Dictionarium trilingue* iz leta 1711/12 je izpričan obsežen korpus slovenskega besedišča z besednimi družinami, sopomenkami, številnimi samostalniškimi in glagolskimi sintagmami), v zvezi z družbeno-političnimi spremembami v 2. polovici 18. stoletja pa se je pomnožilo število prevedenih uradnih javnih obvestil, slovenski jezik je začel presegati ozke okvire ustne prakse na sodiščih in je kot pomožni jezik prodiral v uradno javno sporočanje. Vsaj del pisne dediščine je Vodnik moral poznati, kot uradni prevajalec patentov pa je bil osebno zavzet pri oblikovanju uradnega (opravnega) jezika.

1.2 V puristični sporočilni naravnosti je Vodnik težil k čim doslednejšemu tvorjenju upravno-političnega in vojaškega izrazja po slovenskih besedotvornih (oblikoslovnih) in pomenoslovnih (enobesedni ali enostavni termini) ter skladenjskih tvorbenih načinih (besednozvezni ali sintagmatski termini oz. strokovne besedne zveze).

1.2.1 Pomenoslovni tvorbeni načini

1.2.1.1 V času nastajanja terminologij posameznih strok je bil eden prvih tvorbenih načinov semantična preobrazba obstoječih besed v jeziku: strokovni izraz je nastal po desamentizaciji (razpomenjanje) in terminologizaciji (nastanek novega terminološkega pomena), torej z oženjem in pomensko natančno in nedvoumno opredelitvijo. Taki termini so bili pomensko razpoznavni le v sobesedilu (npr. *preiškovati, preiškanje* (sodstvo); *dolg, dolshnik, dolshnost, iškati* (tudi sopomenke: *terjati, istoshiti*) (davčna uprava); *pregledovati, pregledovez* 'cenzor', državna uprava), lahko so funkcionirali na različnih strokovnih področjih, a se niso umaknili iz splošnopomenovalne leksike (npr. *novinez*: voj. 'rekrut' in upr. (cerk.) 'samostanski novic'; *prestaviti*: voj. 'premik' in upr.-polit. 'premestitev'). Opazen je delež glagolskih terminov in zvez (pogoste so kalkirane stalne besedne zveze glagola s smernim prislovom neposredno pred glagolom), nastalih z oženjem pomenskega obsega splošnega besedja (frazеologemi iz splošnopomenovalnega besedišča), a je glede na nedoslednost rabe (sopomenke/sopomenski nizi), opisnost in nizko frekvenco (pojavljajo se največ dvakrat ali trikrat) marsikje upravičen dvom, ali so to sploh termini, npr. upr. 'preklicati': (*nasaj*) *vsęti pravizo, odusęti pravize, sgubiti stare pravize, perpravlati ob pravize, odpuštiti stare pravize, doli perpraviti pravize, doli djati pravizo, sapašti pravizo, biti od pravize noter potęgnen, praviza je nasaj vsęta inu noter potęgnena, pošębne pravize imajo nęhat*; voj. 'zavzeti, zasesti': *obšęsti, pošęsti, obštaviti, oblezhi*; upr.-polit. 'odstaviti, odpoklicati': (*odštaviti, doli djati, doli tretji, obvrezhi*) *gofpoško*.

Tudi nastajanje novih terminov po metafori (1.2.1.2) (termin dobi zaradi podobnosti z določeno pomensko sestavino splošnega pomena določeno ime) in metonimiji (1.2.1.3) (nastane po zamenjavi dveh predmetov ali pojmov, ki imata med seboj neko zvezo, npr. dejanje – rezultat dejanja, del – celota) sta bila produktivna tvorbeni načina, ki sta zaradi povezave (motiviranosti) med označujočim in označenim

omogočala lažjo razumljivost, razvidnost pomena in (naravno) vpetost v sistem slovenskega knjižnega jezika.

1.2.1.2 Poglejmo si nekaj primerov »metaforičnega« tvorbenega postopka: *šedesh/šedal(i)šhe* 'glavno mesto, prestolnica'; *šelišhe* (tudi: Kolonia); (*leva, dešna*) *roka vojske, dešna sovrashne armade, sovrashna (leviza, dešniza)* 'levi in desni bok, krilo' – gre za metaforični prenos z drugačno pomensko podstavo. Vodnik je tudi **izpeljeval samostalnike**, pri katerih je besedotvorna podstava motivirana z metaforičnim prenosom: voj. *drobisharza* 'havbica z zelo drobnimi izstrelki', polit. *š(v)ojbodstvo/š(v)ojbodnost* 'republika', upr.-polit. *sašišhavniza* (tudi: audienz Sal); **pridevnike**: voj. *rozhni (adjutant)* 'krilni pribočnik', nem. Flügeladjutant (troje različnih pomenskih podstav), voj. *nošne (barke), moštni (zholni), lahki (kojniki)*, upr. *odperto (pišmo)* (tudi: patent); **sestavljaj in zlagaj**: upr.-polit. *naprejšednik* (tudi: president, predsednik), *sraven šednik* 'podpredsednik', voj. *kervamozhnik* 'terorist'.

1.2.1.3 Pri »metonimičnem« postopku gre največkrat za zamenjavo strokovnih pojmov oz. njihovih pomenov z medsebojno povezavo (polisemija terminov je nastala zaradi poimenovalnih zadreg in hkrati povzročala nove), npr. *povele*: voj. 'ukaz' in 'poveljstvo'; *gošpolka*: upr. 'oblast', 'predstavniki oblasti' in 'upravna enota'; *šodba*: upr. 'sodni proces' in 'odločitev sodišča na koncu sodnega procesa'; upr. *deshelan*: 'član deželnih stanov' in 'državljan', lahko tudi z izrazom iz vsakdanjega besedišča (npr. *ti štarjšhi, ti mlajšhi* (predstavniki organov oblasti – starostna struktura); *tih pet, tih 250, tih 500, ti dešeteri* (zakonodajni in izvršilni organi oblasti – število predstavnikov)), ki jih je pojasnjeval s sopomenkami ali definicijami (npr. Senat = (sbirališhe, hišha) tih štarjšhih = sgorna hišha Parlamenta; Central-Gubernium = ti dešeteri (moshje), komešia dešetih mosh).

1.2.2 Besedotvorni tvorbeni načini

Po zastopanosti besedotvornih vzorcev in frekvenci pri Vodniku prevladujejo besedotvorni tvorbeni načini; ti so omogočali regularno prenovo in potrebni razmah besedišča. Bili so prepoznavani in zavestno izkoriščani in prav z njimi se je prvenstveno zagotavljala sistemska tvorjenost terminov (z zmožnostjo ustvarjanja besednih družin so se novotvorjenke naravno vključevale v sistemsko celoto). Kot najbolj frekventna sta izpričana izpeljava (največ pri samostalniku) in sestavljanje (večinoma pri glagolu), ki sta bila enotna za splošno in specializirano besedje 18. stoletja (posebna terminološka besedotvorna obrazila za poimenovanje pojmov in sistemov še niso nastala).

1.2.2.1 Pri Vodniku je za samostalnik značilen manjši delež tujejezičnih (nemških in latinskih) priponskih obrazil: **-on**: *appelazion*, -a; **-um**: *Direktorium*, -a; **-or**: *Administrator*; **-ist**: *artillerišt*; **-us**: *Nunzius*; **-ant**: *komandant*; adaptiranih priponskih obrazil: **-er** > **-ar**: *republikanar, Jakobinar, Patriziar, Banrihtar, šhtrafinga* (nem. Streifung), prim. še: *lizitirenga, glihenga, šhtiftunga*.

1.2.2.2 Iz obsežnega korpusa upravno-političnih in vojaških terminov je za posamezne besedotvorne pomenske kategorije pri samostalniku izpričana naslednja

tipologija domačih priponskih obrazil (število navedenih primerov niha glede na pogostnost rabe):

a) za imena delujočih oseb (m. sp.): **-ec**: *ladavez, terjovez, svetvalez, strelez, saftavlenec* 'talec', *vhajalez* 'dezenter', *novinez, špęgavez* 'vohun', *pešhez, napelavez* 'poveljnik', *premag(uv)avez, vstavlavez* 'predstavnik opozicije'; **-ik**: *Dofstojnik, Ofkerbnik, bešędnik* 'pravnik', *dvornik* (tudi: dvorni graf, Palatin), *opravilnik, šodnik, poštanik, sovrashnik, -ar* (tudi adaptacije iz nemščine): *glavar, tekar* 'sel, kurir', *trobentar, pišar; Rabinar, franžiskanar, šribar, komišsar, purgar*; **-ak**: *novak, deshelak, semlak*; **-er**: *Gesandter* 'poslanik' (nem. Gesandte), *kanoner, kavalęr voj.* 'konjenik' in upr. 'plemič'; **-(j)an**: *meštnan, deshelan*; **-nik**: *predšednik*; **-ska** (posam. prid.): *gosposka*;

b) za nosilce povezave (ž. sp.): **-in(j)a**: *šoldatina, vajvodina, Knešina, grafina, prinzešina, Zšarina*; **-(i)ca**: *Zšariza, kraliza, Zešariza, Hofmasterza*; za imena delujočih oseb (ž. sp.): **-ka**: *pomagavka voj. in polit.* 'zaveznica' ;

c) za imena glagolskih dejanj in stanj (tvorba glagolnika je bila najpogosteje izrabljena tvorbena možnost): **-nje**: *kralovanje/kraluvanje, lizitiranje, oklizuvanje, povikšhanje, preiškanje, šędenje* 'zasedanje', *vurenje, napelovanje, šrełanje, škušuvanje, bojovanje, marširanje, perpušenje, pooblastenje, poterjenje, ogleđanje* 'izvidnica'; **glagolniki-zloženke**: *mir delanje,...*;

č) za abstraktnost: **-nje**: *nasnanje, opominanje, perporozhenje, pertoshenje, pervolenje, vladanje* (tudi: Direktorium, *ladanje, oblastovanje, vishanje*, vse: 'upravni svet, v Franciji tedaj vrhovna uprava'); **-ina**: *domovina, šoldashina, shovneršhina, zeština, mertvashina* 'poseben davek', *moštnina, Verbšhina* 'dediščina'; **-ost**: *edinošt, prostošt, enakost, frajošt, š(v)ojbodnošt, saštopnošt* 'sporazum', *podlošnošt*; **-(i)ja**: *mornaria, puntaria, prekuzia, advokazia, komišsia*; **-Ø**: *odpiš, nagovor, okliz, odlok*; **-ilo**: *osnanilo, vkasilo*; **-a**: *vkasa, oblega*; **-ba**: *šodba, šlushba*; **-ada**: *naklada, perklada* 'davek'; **-ica**: *praviza*; **-stvo**: *visharštvo, Doktorštvo, sholnerštvo*; **-eš**: *delešh* 'dedič' (tudi: ęrb);

d) za krajevnost: **-stvo**: *zešarštvo, kralęštvo, š(v)ojbodštvo, vajvodštvo, visharštvo, oblastvo, pošlaništvostvo*; **-iš(č)e**: *Selišhe, švetvališhe, sbirališhe, bolnišhe, šędal(i)šhe, orošišhe* 'orožarna'; **-(i)ja**: *Knesia, oppatia, Kolonia, Provinzia, šhkofia, pošlania*;

e) za konkretne samostalnike: **-(i)ca**: *drobishařa, verštniza* (tudi: verštna barka, prim. zloženki iz prilastkovne zveze: *pervoverštniza, drugoverštniza*), *sašlišhavniza*.

Večpomenskost obrazila v zvezi z netipično podstavo je izhajala iz neodkritih besedotvornih zakonitosti po posameznih pomenskih kategorijah. Tako se je zabrisovala pomenska jasnost tvorjenke, njen pomen je bil razviden le še iz sobesedila (npr. **-nje** za glagolsko dejanje in abstraktnost, **-ica** za imena nosilcev povezave (ž. sp.), abstraktnost in konkretnost, **-stvo** za krajevnost in abstraktnost, **-(i)ja** za krajevnost in abstraktnost).

Besedotvorne variante znotraj upravno-političnega in vojaškega izrazja so bile nasledek neustaljene rabe domačih in adaptiranih besedotvornih obrazil (npr.

republikanar – republikanez), kratkih in daljših oblik glagolnikov (npr. *šklep – šklepenje, špiš – špišanje*), narečne rabe (npr. *isvolenje – svolenje*).

Glagolski termini so nastali s sestavljanjem in deloma z izpeljavo. Z menjavo glagolske pripone so iz dovršnikov nastali nedovršni glagoli (pogosto se hkrati premenjuje tudi korenski del), npr. *peršezhi – peršegati, sapovędati – sapovęđuvati/sapovęđovati, povikšhati – povikšhuvati, (pre)narediti – (pre)narejati* (prim. delati, štiriti), *prepovędati – prepovęđovati/prepovęđuvati, sašlišhati – sašlišhevati, perporozhiti – perporozhati, popašti ‘napasti’ – popadati, premagati – premagovati/premaguvati, meňati – meňenovati, pomakniti – pomikuvati*. Z dodajanjem predponskih obrazil so iz nedovršnikov nastali dovršni glagoli (pomen se navadno spremeni v smislu predponskega obrazila), npr. *terjati – isterjati, potęrjati, švetovati – pošvetovati, dreti ‘vojaški premik’ – podreti, predreti, perdreti, štręlati – u/vštręliti, oštręliti, rasštręliti, odštręliti, poštręliti, preštręliti, voliti – (i)svoliti, toshiti* (tudi: *toshuvati*) – *istoshiti*.

1.2.3 Skladenjski tvorbeni načini

1.2.3.1 Tvorba t. i. besednozveznih ali sintagmatskih terminov (strokovnih besednih zvez) je bila bolj izraz Vodnikovih prevajalskih iskanj, spretnosti v odkrivanju izvirnih skladenjskih ustreznikov, pa tudi izkoriščanja v knjižnem jeziku ustaljenih skladenjskih vzorcev (nominalne zveze so bile pogosto izrabljena tvorbeno možnost) kot pa zavestna novotvorba. Za predstavitev tvorbe samostalniških in glagolskih strokovnih besednih zvez se zdi najprimernejša razvrstitev na troje tipov (primer zrasleka ni potrjen), in sicer glede na število in vrste korenskih morfemov, ki se v okviru pomenskih sestavin tudi izrazno ponovijo (število navedenih primerov je odvisno od pogostnosti rabe): **sestav** (1.2.3.1.1), **skup** (1.2.3.1.2) in **sklop** (1.2.3.1.3).⁸

⁸ Razlaga strokovnih besednih zvez po omenjenih tipih je povzeta po razpravi Ade Vidovič Muhe Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez (1988a). Delitev strokovnih besednih zvez z vidika pomenskosestavinskih lastnosti (na temelju teorije t. i. pomenskih sestavin: uvrščevalna pomenska sestavina, razločevalne pomenske sestavine) na besedne zveze z lastnostjo sestave, skupa, sklopa in zrasleka avtorica razlaga in predstavi na izbranem gradivu. Valerija Petrovna Danilenko (1977) deli večbesedne (besednozvezne) termine na dva osnovna tipa: na razstavljive in nerazstavljive. Razstavljive zveze so lahko proste strokovne besedne zveze, v katerih je vsaka beseda termin in lahko vstopa v nove strokovne zveze (ta tip se ujema s strokovno besedno zvezo z lastnostjo sestave), in ustaljene strokovne besedne zveze, katerih posamezne besede (izolirane sestavine besedne zveze) same zase niso nujno termini (ta tip lahko primerjamo s strokovnimi besednimi vezami, ki jih uvrščamo med skupe). Pri nerazstavljivih strokovnih besednih zvezah (dva tipa) se njihov pomen ne da izluščiti iz pomena posameznih besed, kar pomeni, da imajo izolirane besede iz besedne zveze drugačne pomenske sestavine, kot jih imajo v strokovni zvezi (poimenovanja so lahko nastala z metaforičnimi in metonimičnimi pomenskimi prenosi). Prvi tip nerazstavljive zveze lahko primerjamo z besedno zvezo z lastnostjo sklopa, drugi tip z zraslekom: prvi ohranja pomenskosestavinsko povezavo, pri drugem pomenske sestavine strokovne besedne zveze niso asociativno povezane s pomenskimi sestavinami posameznih besed.

1.2.3.1.1 Za besedno zvezo, ki je nastala s sestavo, so značilne iste pomenske sestavine kot za korenške morfeme posameznih besed iz besedne zveze. Prevladujejo **levoprilastkovne zveze** (npr. *dvorni opravilnik, sholnerška sodba* 'sodišče', (*republikanske, sodne, meštne, rudne*) *poštave, strelna perprava* (tudi: perprava sa štrël, kanoni, artilleria, štukci), *vojske barke*), izstopa pa tudi delež kalkiranih **predložnih desnoprilastkovnih zvez**, značilnih za besedila iz 18. stoletja. Vodnik se je trudil za večjo jezikovno izčiščenost in jo je v primerjavi z drugimi prerodnimi delavci tudi dosegel, ni pa popolnoma spremenil tedanje knjižne norme (npr. *nasnanje od miru, ponudba na/sa mir, davek k'vojki* (tudi: davek sa vojsko, vojskni davek), *admiral zhes mornario*; nekateri delujejo kot opisi: *boj v'versto, patrulla na kojnih, kojniki s'shelesnimi oklepi, patent sa podloshne, predsednik mej timi peterimi*), pogostejše kot danes so **brezpredložne desnoprilastkovne zveze** (npr. *batallion (kojnikov, deshelnih strash), eskadron, kompania, rasdelek, truma (kojnikov, pešhrov,...), švetvališhe tih štarišh*). Od **glagolskih zvez** prevladujejo tiste s **podrednim razmerjem**, npr. *svoliti (pošlanika, ministra, meštno gosposko), soditi + osebno ime, perpravlati se na vojsko/k'vojki*.

1.2.3.1.2 V besedni zvezi z lastnostjo skupa je jedro pomenskosestavinsko predvidljivo (v skupu ohrani pomenske sestavine svojega osnovnega pomena), določilo oz. levi ali desni prilastek dobi nove metaforične ali metonimične pomenske sestavine (1.2.3.1.2.1) in obratno (1.2.3.1.2.2).

1.2.3.1.2.1 Tudi tu je izpričanih največ **levoprilastkovnih zvez** (uveljavljale so se kot prevodna ustreznica k številnim nemškim zloženkam in so bile v duhu slovenske norme), npr. *vikšhi (vajvoda, vajvodina, gospod, gosposka, oblašt, graf, Knęs, Admiral, general, offizir, komendant, (pre)vodnik, povele), veliki Kanzlir, odperto pišmo, morški (vajvod, boj, švet, shold), notrajna vojska 'državljanska vojna'*.

1.2.3.1.2.2 Frekventni so tudi primeri, ko prilastek samostalniške ali dopolnilo glagolske strokovne zveze ohrani pomenske sestavine osnovnega pomena, jedro pa dobi nove metaforične pomenske sestavine (npr. *strelni prah* 'strelivo', (*leva, dejna*) *roka vojske, prelomljenje zhes poštavo, dati (perporozhenje, perpušhenje, odlog, vkaso, sapoved), delati (peršego, pošvetvanje), dobiti pravdo, poštaviti deshelno vishanje, prelomiti glihengo* 'sporazum', *dershati (pogovor, sapoved, (dvorno) pošvetvanje), šlišhati k'/h'+ ime države (dop. v daj.), svęsati se s'/j'+ ime zaveznika (dop. v orod.), naštaviti generale, saplešti se v'(pravdo, vojsko), štopiti (v'batallion, pod zesarški regiment)*.

1.2.3.1.3 V strokovnih besednih zvezah z lastnostjo sklopa so poimenovanja nastala z metaforičnimi ali metonimičnimi prenosi (posamezne besede iz besedne zveze imajo drugačne pomenske sestavine, kot jih imajo v sklopu), toda z ohranitvijo pomenskosestavinske povezave, npr. *sapušheno blago* 'zapuščina', (*sgorna, spodna*) *hišha Parlamenta, (dati, vpelati) bešedo, poštavlati nove oblasti* 'oblastnike', *poštaviti Krala na thron* 'vpeljati kraljevino', *pašti pod krono, priti pod Zesarja*.

1.2.3.2 Zloženke. Zlaganje je bilo za izpeljavo najobičajnejši tvorbeni način pri oblikovanju enobesednih terminov – samostalnikov, kar pripisujemo nemškemu zgledu, saj je ta tvorbeni možnost v nemščini prevladujoča. Največkrat so potrjena kalkirana poimenovanja za upravne organe in njihove nosilce (državni aparat) in

vojaške čine (npr. upr. *finanzminister, Barrihtar, Purgermafter, polš(h)tmafter, polizaj šlushabnik, Central-Gubernium*; voj. *Feldmaršhal, generalmajor, Staboffizir, polizaj soldat*). Od glagolskih je najpogostejša zveza glagola s smernim prislovom v položaju neposredno pred glagolom, kjer kalkiranje spet kaže na neuzaveščeno možnost upoštevati besedotvorne možnosti slovenskega jezika (npr. upr.-polit: *vendati* 'uzakoniti', *vendajanje*; *zhes-dati* 'izročiti', *zhes-dajanje*; *naprej štati* 'biti nadrejen'; *doli vdariti, doli poloshiti, doli djati, doli perpraviti* 'preklicati'; *gori vsėti, gori vsdigniti, gori poštaviti* 'sprejeti', *noter dati* 'predložiti'). Pri zapisovanju zloženek je opaziti največjo nedoslednost: pri samostalniku in pridevniku Vodnik večinoma piše predmetnopomenske sestavine skupaj, pri glagolu narazen, sporadična je pisava z vezajem. Poglejmo si nekaj primerov, razvrščenih glede na lastnost besedne zveze v skladijski podstavi.⁹

1.2.3.2.1 Sestava (v skladijski podstavi je besedna zveza z lastnostjo sestave): *polizaj ministar, političn kanzlia, Central-Gubernium, novo izvoleni, polizaj soldat, osem liberški šhtuk*.

1.2.3.2.2 Skup (v skladijski podstavi je glagolska besedna zveza z lastnostjo skupa: določilo je pomenskosestavinsko predvidljivo, jedrni glagol dobi metaforične pomenske sestavine): *vojkopeljanje, vojkopelajozhi, mir delanje, peršege-prelom, poštave (delovzi, narejavzi)* (prim. *poštave* dejanje, *poštavodajavna gospolka*), (*noter dati, naprej poloshiti*) *pijanje, (gori vsdigniti, gori vsėti, vendajati, doli djati) poštave*.

1.2.3.2.3 Sklop (glagolska besedna zveza z lastnostjo sklopa): *kervamozhnik, gori poštaviti, naprej-nešenje, naprej vsětje, naprejšednik, sraven šednik, (noter vsète, prozh vsète) deshele, (vikšhi) naprejštavleni*.

1.3 Glede na poimenovalni primanjkljaj, saj se je (poljudni) strokovni jezik šele oblikoval, in prevajalsko prakso, je razumljivo, da je bilo prevzemanje iz tujih jezikov pričakovana rešitev, zlasti če določena predmetna ali pojmovna strokovna vsebina ni bila znana ali pa je izraz obstajal le v jeziku okolja, kjer je nastal. V slovenskem kulturnem prostoru je imela največji vpliv nemščina (vojaško izrazje), deloma latinščina, s spremembami v družbeni ureditvi, državni upravi in politiki v evropskem merilu pa je prodrla francoščina; Vodnik je prevzeto izrazje večinoma prevzemal preko nemščine. Variantna pisava kaže na nedoslednosti pri stopnji prilagoditve slovenski knjižni normi. Približno enak delež prevzetih terminov, kot je popolnoma podomačil: glasovno, oblikoslovno, besedotvorno, pravopisno in v skladijski rabi (1.3.1), je le deloma poslovenil: govorno in/ali oblikoslovno (1.3.2). Polprevzeti termini so nastali z izpeljavo (redko s sestavljanjem, npr. *polbrigada, raskvarterati*) iz prevzetih terminov ali njihovih delov z domačimi besedotvornimi obrazili; lahko so postali sestavni deli strokovnih besednih zvez ali predmetno-

⁹ Ada Vidovič Muha (1988: 83) s stališča strokovnih besednih zvez iz okvira tvorjenk izloča zloženke; to pojasnjuje z dejstvom, da ohranitev korenskih morfemov besed iz skladijske podstave in slovničnega razmerja med njimi upravičuje obravnavanje le-teh med globinskimi besednimi zvezami. V. P. Danilenko (1977: 37) je glede na izrazno podobo enobesedne termine delila na netvorjenke, tvorjenke, zloženke in krajšave (abreviature), s čimer je zloženke prav tako izločila kot posebno enoto.

pomenske sestavine zloženik (1.3.3). Citatni termini niso del terminološkega besedišča slovenskega jezika (1.3.4).

1.3.1 Izposojenke: upr. *zol*, *purgar*, *šhribar*, *šhtibra*, voj. *oberštar*, (*h*)*avbiza*, *generalmajor* (izvorno nemški); upr. *komitat* 'županija', *rektor*, *minister*, *senator*, voj. *adjutant*, *general* (iz latinščine preko nemščine); upr.-polit. *republika*, *republikanar*, *komun(a)*, voj. *bomba*, *garnison*, *grenater*, *eškadron*, *korporal*, *brigada*, *kvartier* (iz francoščine posredno preko nemščine); voj. *granata*, *soldat*, *bandero*, *barka*, *fregata*, *brigantina*, *tartana* 'vrste bojnih ladij' (iz italijanščine ponavadi preko nemščine).

1.3.2 Tujke: upr. (*V*)*erb*, *Krajsia*, *Kanzlia*, *Zšarina*, voj. *Feldzeigmaster*, *auptman*, *kürasšer* 'oklopnik, jezdec', *Artillerist* (izvorno nemške); upr.-polit. *gouverner*, *Jakobinar*, *Controlla*, *Controlor*, *Komissar*, *Hugenot*, voj. *batalion*, *flotta*, *kompania*, *division*, *Dragonar*, *Kurier*, *patrulla* (iz francoščine preko nemščine); upr.-polit. *opposition*, *Akademia*, *Rabinar*, *Cenšor*, *Palatin* 'kraljevi namestnik na Ogrskem', *Patriziar*, *Prefect*, *Prelat*, *Kolonia*, *Direktorium*, *Inquisition*, *actuari* 'sodni pisar', *Pater*, voj. *offizir*, *Major* (iz latinščine preko nemščine); upr. *marchese*, *Dosh*, *Monsignor*, *Dazia*, voj. *Karabinar*, *Galeota* 'vrsta ladje' (iz italijanščine).

1.3.3 Polprevzeti termini: voj. *husarški* (offizir), *divisionški* (general), *kanoner*, *šhpөгavez* 'vohun', upr. *landšhaftne* (bukve), *zolni* (šlušhabnik), *inspektorška* (komešsia), *republikanške* (poštave), *poerbano* (premoshenje), *kameralni* (rasdelik tiga Central-Gubernia), *inquisitor*, *š(o)vetvalez*, (*po*)*š(o)vetvanje*, *š(o)vetvališhe*, *šhkofia*.

1.3.4 Citatne termine je Vodnik pojasnil bodisi z **definicijo** (npr. *inquisition*: 1. *je taišta duhovna gošpoška, katęra ima krivavo oblast zhes krivoverne v'rokah*; 2. *je preiškanje: je ena šodba, katęro imajo Dominikanarji, al tudi drugi minihi v'rokah, de preišhejo, al ludje pravo vero imajo, inu ludi savol njih vere šodio*), t. i. **terminologiziranim opisom** (npr. *inquisition*: 1. *krivava praviza zhes krivoverne*, 2. *duhovna praviza zhes krivoverze*) ali poskusno **novotvorjenko** (največkrat prilastkovno zvezo, npr. nem. *Admiralität – morški švet*, nem. *Flügeladjutant – rozhni adjutant*, nem. *Landrecht – deshelná gošpoška praviza*), lahko ga je zapisal za nedvoumno **pojasnitev že znanega, a neustaljenega termina** (npr. *domovina, ozhina (deshela)*, nem. *Vaterland*). Kasneje jih je raba izločila (npr. *Landgraf, Landtag, Oberamt*) ali sprejela adaptirane (glasovne prilagoditve, sklanjanje, poslovenjeno besedotvorno obrazilo, npr. *administrator, ultimát*).

1.4 Terminologizirani opisi (termin je kar sam njegov opis, s čimer je nominativna funkcija izvzeta) predstavljajo v fazi oblikovanja nacionalnih terminologij posameznih strok pričakovano zasilno rešitev. Pri Vodniku se pojavljajo v treh vlogah: kot **nadomestilo za termin** (1.4.1); kot **različica oz. razlaga k enemu ali več poskusnim terminom**, kar je bila posledica neustaljenosti rabe (1.4.2); redkeje kot **variantni opis k citatnemu terminu** (1.4.3):

1.4.1 voliti na nobeno stran 'vzdržati se'; *s'nobenim dershat, se na nobeno stran ne mešhati, s'nobenim dersheozhe barke* 'biti nevtralen, nevtralne'; *vojški nesapopadena oblast* 'civilna'; *oblast, katęra je pod oroshjam* 'vojaška uprava'; *noter vsęti proštor* 'zasedeno ozemlje';

1.4.2 *zholni sa moŝti naredit – moŝtni zholni; sa deshelŝko vishanje poŝtavlenu 10. goŝpoda, Komelŝia deŝetih moŝh, ti deŝeteri (moŝhje) – Central-Gubernium; oblaŝt per vŝimu luđŝtvu, oblaŝt, kateŝa vŝimu luđŝtvu ŝliŝhi – luđŝka oblaŝt, luđŝko oblaŝtvanje, oblaŝtvanje luđŝtva;*

1.4.3 *ultimatum – glihanje na en sadni konez, na en sadni konez poglihati, glihanje na mir k'ŝadnim konzi, sadna ponudba na en konez, na en sadni konez ponuditi, na en sadni konez vŝe dognano biti, natanko noter do konza doglihati.*

2 Določenega izrazja ne moremo priŝtevat i k strokovnemu ali le pogojno: povsod tam, kjer ni bilo jasne meje med pravim strokovnim in sploŝnim izrazom (ekspresivna raba, dodatni konotativni pomeni), kar kaŝe na začetniŝtvo in s tem povezano neustaljeno rabo. Ti t. i. poltermini (strokovno obarvani izrazi) so nastali s terminologizacijo sploŝnopoimenovalnega besedja (zveze kot frazeologemi iz praktiĝnosporazumevalnega jezika), a so ostali na pol poti, ker niso ustrezali vaŝnejŝim kriterijem ustreznosti termina: naĝelu doslednosti in ustaljenosti rabe (prim. sopomenska variantnost terminov), teŝnji po enopomenskosti in stilni nezaznamovanosti (nevtralnosti). Pri glagolskih zvezah je izpriĝanih najveĝ sinonimiĝnih moŝnosti v izboru jedrnega glagola, npr. voj. 'umakniti se': *nasaj ŝe potegniti/potegovati, nasaj jiti/hoditi, odtegniti ŝe is + dop. v rod., dalej ŝe odtegniti, nasaj ŝe pomakniti/pomikuvati, nasaj ŝe odmakniti, nasaj ŝe umakniti/umikati, nasaj ŝe poverniti, nasaj ŝe vlezhi, prozh ŝe podati, pobegniti, oberniti ŝe, (nasaj) ŝe pobrati;* upr. 'obsoditi': *obŝoditi + osebno ime, ŝturiti ŝodbo, ŝkleniti ŝodbo, podpiŝati ŝodbo, naprej neŝti ŝodbo, ŝodba je ŝtekla zhes + dop. v toŝ.*

3 »Vodnikov« terminoloŝki deleŝ pri oblikovanju slovenskega upravnega, politiĝnega in vojaŝkega strokovnega izrazja je doŝivljjal razliĝno usodo: del se je ohranil v isti izrazni podobi ali s spremenjenim besedotvornim obrazilom (glasoslovne in oblikoslovne znaĝilnosti knjiŝne norme iz 18. stoletja in posamezne poteze gorenjŝĝine so bile opuŝĝene), del je spremenil pomen, preŝel v drugo strokovno podroĝje ali se umaknil v sploŝno leksiko, nekatere je praktiĝna neraba preprosto izloĝila iz jezika (spremenjene druŝbene in sociolingvistiĝne razmere v 19. in 20. stoletju).

4 Raziskava upravno-politiĝnega in vojaŝkega strokovnega izrazja je pokazala, da se je Valentin Vodnik na podlagi teoretiĝnih izhodiŝĝ, po katerih so nastajale tudi terminologije posameznih strok v 19. stoletju in vzdrŝijo sodoben kritiĝni pretres, s pomoĝjo jezikoslovnega znanja in izjemnega jezikovnega posluha za svoj ĝas in razmere uspeŝno spopadel s problematiko slovenjenja in oblikovanja strokovnega izrazja v zaĝetni fazi njenega normiranja. Njegov tovrstni deleŝ je kljub kasnejŝim jezikovnim normativnim spremembam (Kopitarjeva slovnica iz l. 1808), kljub vsebinskim spremembam, ki so jih k razvoju strok in znanosti prispevale druŝbene in politiĝne razmere (po l. 1848) in jim podlega tudi terminoloŝko besedje, vgrajen v temelje, na katerih se je prenavljala in sistematiĝno dograjevala slovenska terminologija humanistiĝnih in naravoslovnih strok od srede 19. stoletja (ustalitev enotne

slovenske knjižne norme) do konca 19. stoletja (od Miklošičevega in Cigaletovega previda Občedržavljskega zakonika iz l. 1849/50 do izida Cigaletove Znanstvene terminologije iz l. 1880).

Kratice in okrajšave

dop.	dopolnilo
im., rod.,...	imena sklonov
LN	Lublanske novice od vsih krajev celiga sveta
polit.	politično
posam. prid.	posamostaljeni pridevnik
upr. (cerk.)	upravno (cerkvena uprava)
upr.-polit.	upravno in politično
voj.	vojaško
>	se spremeni v

Viri

- BABNIK, J. 1894, *Nemško-slovenska pravna terminologija*, Dunaj.
- BEZLAJ, F. 1976, 1982, 1995, *Etimološki slovar slovenskega jezika (A–J), (K–O), (P–S, dop. in ur. Marko Snoj in Metka Furlan)*, Ljubljana.
- CIGALE, M. 1880, *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*, Ljubljana, Matica slovenska.
- HIPOLIT, J. A. Gaiger 1711/12, *Dictionarium trilingue (rokopis), Kartoteka gesel v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*.
- JURIĆ, Š. 1971, Kajkavski vojni »obučevnik« iz 18. stoljeća, *Stoletni kaj kalendar, Kaj (Časopis za kulturo i prosvjetu)*, Zagreb, 46–56.
- JURIĆ, Š. 1972, Kajkavski vojni »obučevnik« iz 18. stoljeća, *Kaj (Časopis za kulturo i prosvjetu)*, Zagreb, 63–81.
- Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreich, Deutsch-kroatische, serbische und slowenische Separat-Ausgabe*, 1853, Dunaj, Cesarska kraljeva dvorna in državna tiskarna.
- KOMEL, A. 1880, *Službovnik nemško-slovenski za cesarsko in kraljevsko vojsko po vprašanjih in odgovorih, Peštvo in lovski četa*.
- KOMEL, A. 1887, *Službovnik slovensko-nemški za cesarsko in kraljevsko vojsko po vprašanjih in odgovorih, Bojna služba*.
- KOMEL, A. 1889, *Prisega in vojni člani*, Celovec.
- PLETERŠNIK, M. 1894–95, *Slovensko-nemški slovar (A–O, P–Ž)*, Ljubljana, Knezoškofijstvo.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994, Ljubljana, SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

- Uporedni rečnik vojnih pojmov srpskohrvatski, makedonski, slovenački, albanski, madjarski*, 1982, Beograd, Vojnoizdavački zavod.
- VODNIK, V. 1797, *Lublanske novice od vsih krajev celiga sveta* (1. letnik, 103 številke), Ljubljana.
- VODNIK, V. 1806, Slovensko-nemški slovar (rokopis), *Kartoteka gesel v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*.
- Vojaški slovar*, 1977, ur.: T. Korošec, S. Petelin, S. Suhadolnik, P. Štukelj, J. Švigelj, Ljubljana, Partizanska knjiga.
- Vojskini sklepi al Soldaški artikelni*.
- Vojskini sklepi za cesarsko kralevo armado*, 1807, Ljubljana.

Literatura

- AVERBUH, K. JA. 1986, Terminologičeskaja variantnost'; teoretičeskij i prikladnoj aspektu, *Voprosy jazikoznaniya* 6, Moskva, 38–49.
- DANILENKO, V. P. 1977, *Russkaja terminologija*, Moskva.
- DULAR, J. 1975, Zvrstna pripadnost prvin v publicističnih besedilih, *Slavistična revija* 23/2, 197–222.
- DULAR, J. 1977, Kakovostna, kolikostna in hierarhična razmerja med izraznimi prvinami v publicističnih besedilih, *Slavistična revija* 25/1, 55–67.
- DULAR, J. 1979, O jeziku prvega slovenskega časnika, *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. B. Paternu s sodelavci, Ljubljana, 183–194.
- OROŽEN, M. 1979, Uradovalna slovenščina v 2. polovici 18. Stoletja, *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. B. Paternu s sodelavci, Ljubljana, 155–177.
- OROŽEN, M. 1986, Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem Nemško-slovenskem terminološkem slovarju), *Slovenski jezik v znanosti* 1, Ljubljana, 133–149.
- OROŽEN, M. 1991a, Odmevi francoske revolucije v Vodnikovih Novicah (1797–1800), *Obdobje slovenskega narodnega preroda* (Ob 70-letnici ljubljanske slavistike), Ljubljana, 195–208.
- OROŽEN, M. 1991b: Vodnikove »Lublanske novice« in Francozi, *Kopitarjevi študijski dnevi* 1, Ljubljana. 5–6.
- OROŽEN, M. 1992, Uradovalno in pravno izrazje v Miklošičevem prevodu »Obcedržavlanskega zakonika«, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 2, Zborovanje slavistov ob 100-letnici smrti Frana Miklošiča, Maribor–Ljutomer 1991, Ljubljana, 37–58.
- OROŽEN, M. 1993, O oblikovanju strokovnega izrazja v kmetijskem tisku, *Slavistična revija* 41/4, 509–518.
- PEDIČEK, F. 1990, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, Ljubljana, Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.

- PIRNAT, M. 1984, Anatomsko izrazje v prvih slovenskih babiških priročnikih (Slovenska medicinska beseda. XV. jubilejni memorialni sestanek prof. Janeza Plečnika), *Medicinski razgledi*, ur. D. Fliser in D. Meh, Ljubljana, 137–149.
- PIRNAT, M. 1986, Znanstveni jezik v Vodnikovi slovnici, *Slovenski jezik v znanosti 1*, ur. A. Vidovič Muha, Ljubljana, 101–103.
- POGORELEC, B. 1974, *Razvoj slovenskega knjižnega jezika, Dodatek k Informativnemu zborniku Slovenski jezik, literatura in kultura*, ur. T. Logar s sodelavci, Ljubljana, 24 str.
- POŠTOLKOVA, B., ROUDNY, M., TEJNOR, A. 1983, *O české terminologii*, Praga, Academia.
- Slovenski jezik v znanosti 1*, 1986, Zbornik razprav, ur. A. Vidovič Muha, Ljubljana.
- Slovenski jezik v znanosti 2*, 1989, Zbornik razprav, ur. A. Vidovič Muha, N. Šumi, Ljubljana.
- Terminologija v znanosti*, 1984, Zbornik razprav, ur. F. Pediček, Ljubljana.
- TOPORIŠIČ, J. 1973/74, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo*, 273–279.
- TOPORIŠIČ, J. 1981, Prvi slovenski slovar vojaškega izrazja, *Slavistična revija 29/1*, 112–114.
- VATOVEC, F. 1961, *Slovenski časnik 1557–1843*, Maribor.
- VIDOVIČ MUHA, A. 1986, Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik, *Slovenski jezik v znanosti 1*, ur. A. Vidovič Muha, Ljubljana, 23–42.
- VIDOVIČ MUHA, A. 1988a, Jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez, *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. B. Pogorelec, Ljubljana, 83–91.
- VIDOVIČ MUHA, A. 1988b, *Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zloženk*, Ljubljana, Partizanska knjiga.
- VODNIK, V. 1981, *Kuharske bukve 1799*, Faksimile, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- VODNIK, V. 1988, *Zbrano delo*, ur. Janko Kos, Ljubljana.
- WIESTHALER, F. 1890, *Valentina Vodnika Izbrani spisi*, Ljubljana, Matica slovenska.

Formation of Administrative, Political and Military Terms in Vodnik's 1797 Ljubljana Gazette (Lublanske Novice)

Valentin Vodnik was the first in Slovenia to adopt a systematic approach to developing Slovene terminology in specific areas. His main terminological efforts were in the administrative, political and military domains, but he contributed also to banking, commercial, agricultural, grammatical, and anatomical terminologies.

Results of a structural analysis of the terminological material (complete text) of the first year of Lublanske novice (1797) give us an insight into the procedures used in creating administrative, political and military terms in the initial (normative)

stage, when the most important question was which principles should be taken into consideration in their formation. Vodnik favoured original Slovene technical terminology (on the basis of common vocabulary, various dialects), which should be understandable (he avoided expressions known only in small local dialects), transparent (a term should be motivated), should have a derivative capacity (potential for creating a word family) to provide for systemic creations, and a fixed status (as few synonyms as possible). When he could not find an appropriate candidate in the Slovene stock, he resorted to borrowing from other languages, first of all from contemporary Slavic languages (Russian), only then from others (German, Latin, Italian, French).

Vodnik took or created technical terms from various sources and using various word-forming procedures:

a. he borrowed from earlier technical terminology (written sources: sporadically from liturgical texts and manuscript dictionaries; in the second half of the 18th century he was in a position, as the official translator of patents, to play an important role in the creation of the language of administration, when Slovene became the auxiliary language in official public communication);

b. he created new terms using semantic, derivational and semantic word-forming procedures. One of the earliest processes was semantic transformation of existing words: terms were formed by narrowing down and exactly specifying the semantic scope of a common term; they could function in different specialised fields simultaneously while preserving the original position in the general vocabulary (e.g. novinez: mil. 'a recruit' and adm. (eccl.) 'a novice in a monastery'). Some terms were metaphorical (a similar general term was transferred to a specialised concept), e.g. mil. (leva, desna) roka vojske / (left, right) arm of an army/; subsequently, they became bases for derivations, e.g. mil. rožni adjutant /arm-of adjutant/ 'wing/side adjutant'; pol. s'vojbodstvo/s'vojbodnost/freedomship/ 'republic', adm.-pol. naprej sednik /front sitter, pre-sider/ 'president'. In metonymic transformations he shifted around technical terms or their meanings that were mutually related (e.g. adm. gosposka, 'political power', 'representatives of administration' and 'administrative unit'), or replaced them with a general term (e.g. adm. ti deseteri /these ten/= Central-Gubernium, the central governing body, where the name of an administrative body was replaced by the number of its members). The most frequent among his word-forming patterns were those with which a regular renovation and creative growth of technical lexis became possible. Prevailing among them are derivation (the commonest in nouns) and compounding (mostly with verbs), which were in those days undifferentiated in terms of general and technical lexis. In individual semantic categories of the noun the following typology of native derivational suffixes is found: **for names of agents or carriers of relations, properties -masc.:** **-ec** (mil. strelez), **-ik** (adm. opravilnik), **-ar** (mil. tekav), **-ak** (adm. deshelak), **-er** (mil. kanonir), **-(j)an** (adm. meštan), **-ska** (adm. gosposka); **fem.:** **-in(j)a** (mil. soldatina), **-(i)ca** (adm. Zsariza), **-ka** (mil. and pol. pomagavka); **for names of verbal actions and states:** **-nje** (adm.-pol. pooblastenje); **abstractness:** **-nje** (adm. opominanje), **-ina** (mil. shovneršhina), **-ost** (pol. enakost), **-(i)ja** (adm. advokazija) **-Ø** (adm. okliz), **-ilo** (adm. osnanilo), **-a** (mil.

oblega), **-ba** (adm. fodbba), **-ada** (adm. perklada), **-ica** (adm. praviza), **-(i)ā** (adm. Knesia); **concrete names: -(i)ca** (mil. verſtniza). The polysemy of some suffixes resulting in their use in atypical patterns can be ascribed to covert word-forming regularities in certain semantic categories Vodnik was not aware of. Verbal terms were created by compounding and partly by derivation: by changing the verbal suffix, perfective verbs were made into imperfective (e.g. adm.-pol. and mil. povikſhati – povikſhuvati), by adding prefixes, imperfectives were turned into perfectives (e.g. adm. toshiti (also: toshuvati) – istoshiti). Creation of technical phrases was more an expression of Vodnik's translation efforts and application of established syntactic patterns than an intentional neologism. Noun and verb phrasal terms can be divided into three types, depending on the number and type of root morphemes, which may repeat within semantic components: **closely tied** (adm. ſodne poſtave, mil. batallion kojnikov, adm.-pol. svoliti poſlanika), **medium tied** (adm. vikſhi goſpofka, dershati poſvetvanje; mil. ſirelni prah, adm.-pol. dati perporozhenje) and **loosely tied** (adm. zapuſheno blago, priti pod Zefarja). Compounding was the second most frequent (after derivation) word-forming procedure in the case of one-word noun terms; in terms of the property of the NP in the syntactic underlying structure they can be divided into those formed with a close tie (adm. polizaj miniſter), those with a medium tie (mil. vojſkopelanje), and those with a loose tie (adm. sraven ſednik, naprejneneſenje).

c. he borrowed from other languages, mainly from German or through German (originally Latin, French, Italian expressions) with different degrees of adaptation. Some were completely adapted, approximately the same proportion were partly adapted, while non-adapted transfers ('citation forms') do not feature in the terminological lexis of the Slovene language.

Terminologised descriptions (where a term is its own description) are an expected temporary solution at a stage when technical terminology for specific domains was being created. In Vodnik's texts they feature in three roles: as a substitute for a term proper, as an alternative to or explanation for one or more tentative terms; and rarely as an alternative description added to a citation term.

Half-terms (expressions with some features of technical terminology) came about with terminologisation of general lexis (usually verbal phrases that are idioms in general everyday language) that remained half-way: they did not meet the criteria of fixed and consistent use (low frequency, synonymy), stylistic unmarkedness (expressive use), monosemy (additional connotative meanings).

The analysis of his administrative, political and military terminology shows that Vodnik was relatively successful for his time and circumstances in solving the problem of creating technical terminology in the initial period when its norms were being established. Despite later changes in norms and content that control also terminological lexis, his contribution is part of the foundations on which Slovene terminology of humanistic and natural sciences was renovated and systematically expanded in the second half of the 19th century.